

УДК 378.015.3
©Ібрагімова К.О.

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ, ЇЇ ВИДИ ТА ОСНОВНІ ТЕОРІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З кожним роком взаємодія в групі будь-якої галузі посідає все більшу нішу в комунікативних відносинах із причини активного і практично безперервного міжособистісного спілкування. Необхідність переведення всіх граней соціальної взаємодії студентів на якісно новий рівень пов'язана із суттєвою трансформацією функцій професійної діяльності інженерів, а тому є потребою у формуванні нових професійних навичок фахівця-інженера. Означене вимагає якісних змін у професійній підготовці фахівців інженерного профілю.

Аналіз наукових досліджень і практичного стану підготовки майбутніх фахівців інженерного профілю до соціальної взаємодії в Україні показав, що існує низка суперечностей, які гальмують цей процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню проблеми готовності до соціальної взаємодії фахівців у вищій школі в умовах сучасних соціальних трансформацій в Україні приділяється належна увага у педагогічній теорії, зокрема, таким її аспектам: філософія сучасної вищої освіти (В.П.Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень); теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі (В.І.Бондар, М.Б.Євтух); формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика (О.А. Ігнатюк); розвиток особистості (Трофімов Ю.Л.); педагогічні основи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах (В.П.Безпалько, В.В.Сагарда, І.І.Тихонов); розвиток комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців (Т.А. Денишич).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що проблема соціальної взаємодії майбутніх інженерів ще не була предметом спеціального дослідження.

У наукових дослідженнях також приділяється увага проблемам соціальної взаємодії фахівців, так соціальна взаємодія – це форма [соціальних зв'язків](#), що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот; система взаємообумовлених [соціальних](#) дій, зв'язаних [циклічною](#) залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших суб'єктів. [1, с. 54]

Так В.В. Вербець зазначає, що соціальна взаємодія - це така форма спілкування осіб, соціальних спільностей, верств, угруповань, за якою систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, сенсу дій і певний ступінь солідарності або згоди між ними.

У словнику-довіднику соціального працівника Л.Д. Кизименко, Л.М. Бедна термін соціальна взаємодія – це взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів, осіб або спільностей, який здійснюється за допомогою соціальної діяльності. Розрізняють взаємодію зовнішню (між відособленими об'єктами) і внутрішню (всередині окремого об'єкта між його елементами). Якщо соціальну роботу розглядати як систему, то взаємодія між її складовими елементами (суб'єктом, об'єктом тощо) буде внутрішньою, а її взаємодія з іншими системами (економічною, політичною тощо) зовнішньою. Тому ми можемо зазначити, що соціальна взаємодія це насамперед взаємовідносини. Так у тому ж словнику взаємовідносини – це взаємообмін емоціями, динамічна взаємодія; корективний, поведінковий зв'язок, що встановлюється спеціалістом з клієнтом. Для створення робочої атмосфери спеціаліст повинен дотримуватися певних етнічних норм, включаючи конфіденційність, неупередженість по відношенню до клієнта, застосовувати

індивідуальний підхід, надавати іншій особі можливість самій визначити свої дії, цілеспрямовано виражає свої почуття [2, с.124].

Головною особливістю соціального життя є взаємодія індивідів, соціальних груп у межах відповідних соціальних інститутів. Соціальна взаємодія — система взаємозумовлених соціальних дій, за яких дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) одночасно є причиною і наслідком відповідних дій інших. У процесі її реалізується соціальна дія партнерів, відбувається взаємне пристосування дій кожного з них, однотайність у розумінні ситуації, усвідомленні її смислу дій, певний ступінь солідарності між ними.

Існують два основних рівні дослідження соціальної взаємодії: міжособова (основний фокус досліджень на мікрорівні) та інституційна інтеракція (на макрорівні суспільства). У будь-якому соціальному контексті поєднуються елементи їх обох [3, с. 97]. Аналізу соціальної взаємодії присвячено чимало наукових теорій. Ми вирішили розглянути основні з них, а саме: теорія соціального обміну – її автор Дж. Хоманс розглядав соціальну взаємодію як складну систему обмінів, зумовлених засобами врівноваження винагород і затрат. Стверджуючи, що суб'єкти взаємодіють на підставі свого колишнього досвіду, виділяє чотири принципи взаємодії: 1) чим вище винагороджується певний тип поведінки, тим частіше він повторюватиметься; 2) якщо винагорода залежить від якихось умов, людина намагається відтворити їх; 3) якщо винагорода велика, людина здатна витрати більше зусиль для її отримання; 4) коли потреби людини близькі до насичення, вона докладатиме менше зусиль для їх задоволення. За цими критеріями, на думку Хоманса, можна аналізувати навіть складні види взаємодії: відносини влади, переговорний процес, лідерство, тощо.

Найповніше відображення в американській соціології. Один із засновників чиказької школи соціальної екології Р. Парк обґрунтував чотири основні види соціальної взаємодії: змагання, пристосування, соціальний конфлікт та асиміляцію. Суспільство, стверджував він, є найважливішим елементом соціальної взаємодії, що сприяє руйнуванню або зміцненню соціальних зв'язків.

Також є дуже цікава теорія символічного інтеракціонізму, яку сформулював американський філософ і соціолог Джордж Мід, який заперечував, що поведінка людей — це пасивна реакція на винагороду чи покарання. Розглядаючи вчинки людини як соціальну поведінку, засновану на комунікації, в якій вона реагує не тільки на дії, але й на наміри інших людей, Мід виділив два типи дій: значущі й незначущі. Для усвідомлення мотивів дії людини слід уявити себе в її ролі. Значущі події набувають символічного значення, коли поняття дія чи предмет символізують, або виражають зміст іншого поняття, дії або предмета. А взаємодія між людьми є безперервним діалогом, у процесі якого вони спостерігають та осмислюють наміри один одного та реагують на них.

Неодмінно треба зазначити теорію соціальної дії Т. Парсонса. Він вважав, що орієнтації діяльного індивіда мають дві моделі модифікації: мотиваційну і ціннісну. Мотиваційна спрямована на бажання і плани індивіда, а значить, на задоволення або незадоволення його потреб. Ціннісна орієнтація належить до тих аспектів орієнтації особи, що зв'язують її з дотриманням певних норм і стандартів. Для Парсонса саме норма забезпечує досягнення мети індивіда, який, орієнтуючись на неї, оцінює вчинки та очікування іншого індивіда. Важливим при цьому є механізм включення індивідуальної діяльності в суспільство під впливом нормативного характеру орієнтації дії. Суть такої нормативності полягає у відповідності очікувань і дій індивіда очікуванням і діям оточуючих людей, у спрямуванні його поведінки на відповідність груповим нормам. Ця відповідність досягається мотиваційною інтеграцією, що виникає внаслідок набуття особистістю певних ціннісних якостей, якими характеризується групова свідомість.

Також цією проблематикою займався німецький філософ і соціолог Юрген Хабермас створив власну теорію соціальної дії, виділивши чотири її типи: стратегічну (учасники стратегічної дії ставляться до інших осіб як до засобів або перешкод на шляху до

мети); нормативну (дія, метою учасників якої є досягнення взаємовигідних експектацій, здійснювана шляхом підпорядкування своєї поведінки цінностям і нормам); драматургічну (її мета — подання самому собі, вибіркоче самовираження індивідуальності); комунікативну (прагне досягти вільної угоди між учасниками для досягнення конкретних результатів у певній ситуації). Кожна дія є комплексною системою референцій, складається з об'єктивних фактів, соціальних норм та особистого досвіду.

Питирим Сорокін основою соціологічного аналізу вважав соціальну взаємодію, зокрема, взаємодію індивідів. В основі взаємодії, на його думку, — соціальна нерівність у суспільстві. Він проповідує ідеї етнічної відповідальності та солідарності, культурних цінностей, під впливом яких і повинна здійснюватись взаємодія у суспільстві. З точки зору діяльності соціології (М. Арчер, П. Штомпка, П. Бурдье) соціальна реальність є багатомірним полем, в якому взаємодіють структури і діячі. Результат взаємодії – певна подія, детермінована безліччю структурно-діяльнісних зв'язків [4, с.122].

Соціальна взаємодія буває випадковою, тимчасовою, стійкою, приватною і публічною; особистісною і речовою; формальною і неформальною. Одним із виявів соціальної взаємодії є зв'язок. Соціальний зв'язок — соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп. Соціальні зв'язки є об'єктивними, залежать від соціальних умов, у яких живуть індивіди. Основними їх елементами є: суб'єкти зв'язку (індивіди, спільноти), предмет зв'язку (з приводу чого він здійснюється), механізм свідомого регулювання взаємин між суб'єктами («правила гри» між індивідами, соціальними спільнотами). На особливість соціального зв'язку впливає різке збільшення чи зменшення чисельності його учасників на основі прямого обміну, моральних принципів добросусідства. Він може виявлятися у формі соціального контакту і соціальної взаємодії. Основою відмінностей між соціальними відносинами є мотиви і потреби, головними з яких є первинні та вторинні потреби (влада, повага) кожної людини [5, с.29].

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення дефініції поняття соціальна взаємодія, опис основних теорій, визначення її специфіки та видів, а також основні акценти які мають бути актуалізованими у професійній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі вищеописаних теорій, ми робимо висновок, що соціальна взаємодія – це, насамперед, якісний процес безпосередньої дії людей один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок. Необхідним ми вважаємо підкреслити, що соціальна взаємодія сприяє не лише вирішенню чисто утилітарних завдань, але і духовному взаємозбагаченню що спілкуються, оскільки саме в процесі спільної діяльності і спілкування найбільш рельєфно виявляється як професійна, так і соціальна дієздатність кожної конкретної людини.

Будь-яка діяльність передбачає здійснення взаємодії між людьми у діяльності організації, розробка заходів щодо забезпечення режиму труда, підвищення ефективності робіт, емоційного покою, раціонального використання всіх видів ресурсів. Щоб взаємодія була продуктивною, приносила психологічну та емоційну стабільність, фахівець повинен володіти певними рисами і навиками. Так, особові якості працівника можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться психофізіологічні якості особи, від яких залежать особливості до даного виду діяльності. До другої – психологічні якості, що характеризують працівника як особу. Якості першої групи – відображають психічні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення) та психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія). До другої групи якостей відносяться такі якості, як самоконтроль, самокритичність, самооцінка своїх вчинків, комунікабельність, емпатичність, аттрактивність, красномовство, а також стресостійкість, якості – фізична тренуваність, самовнушаємість, уміння управляти своїми емоціями. Тобто, для адекватної соціальної взаємодії необхідне ясне розуміння «себе», своїх здібностей, інтересів, прагнень, можливостей, знання вимог і умов для досягнення успіху; уміння швидко встановлювати контакт з людьми, уловлювати їх настрій, виявляти їх установки чекання.

Враховуючи, що процес професійного становлення індивідуально своєрідний і

визначається неповторністю тих умов, в яких він протікає, а велике місце в професійному розвитку займає процес саморозуміння особою себе як працівника, то покращення особистісних рис зробить процес професійного самовдосконалення більш гармонічним та результативним.

Тому можна виділити, що усі ті риси та навички, які були описані вище, є неодмінною категорією, якими повинен володіти спеціаліст.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У процесі дослідження виявлені певні напрямки соціальної взаємодії, а саме:

- соціальна взаємодія є складний, індивідуальний процес, який неодмінно потребує у більш точному вивченні;
- розробка та побудова моделі для покращення рівня соціальної взаємодії у майбутніх інженерів при вивченні психолого-педагогічних дисциплін;
- розглядання соціальної взаємодії в цілому і на рівні окремих підрозділів як складної ієрархічної системи, в якій протікають процеси регулювання;
- основним методом дослідження виступає теоретичний аналіз соціальної взаємодії з причин виняткової складності взаємодії як системи.

Враховуючи вищенаведену специфіку соціальної взаємодії, ми вважаємо, що систему підготовки до неї у вищому навчальному закладі необхідно розглядати з тих позицій, що ключовим елементом такої підготовки має стати оволодіння майбутніми спеціалістами навичками до ефективної взаємодії, які забезпечать якісну діяльність безпосередньо при праці. Оволодіння зазначеним навичками забезпечується шляхом його пофазового напрацювання з упровадженням відповідних завдань фахового спрямування та педагогічних стратегій.

Подальше дослідження передбачає розробку моделі формування соціальної взаємодії у майбутніх інженерів, яка буде складатися з теоретичного аналізу, самостійної роботи студентів у цьому напрямку, та проведення певних методик, ділових ігор, тощо для підвищення комунікативних навичок.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Дьяченко М. И. Психология высшей школы (Особенности деятельности студентов и преподавателей вуза) / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1978. – 320 с.
3. Чебишева В.В. Психология трудового воспитания / В. В. Чебишева. – М. : Просвещение, 1989. – 217 с.
4. Ефективність навчання студентів: навч. посіб. / [В. І. Євдокимов, Г. Ф. Пономарьова, В. В. Луценко, Т. П. Агапова, О. Є. Трофімова] ; за ред. В. І. Євдокимова. – Х.: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2004. – 222 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов н/Д. : Феникс, 1996. – 512 с.

Ібрагімова К.О.

Дефініція поняття соціальна взаємодія, її види та основні теорії

У статті проведено аналіз досліджень закордонних та вітчизняних авторів. Зафіксована необхідність соціальної взаємодії, визначено її специфіку, види, означено професійно важливі аспекти міжособового спілкування. Окреслено характеристику соціальних правил у суспільстві, необхідність у взаємному розумінні, розвиток комунікативних вмінь як фактор розширення вимог до фахівців. Зазначено перспективи щодо подальшого удосконалення професійної підготовки на ґрунті покращення основних навичок соціальної взаємодії у колективі.

Ключові слова: професійна освіта, соціальна взаємодія, специфіка комунікативних

навичок, особливості підготовки до соціальної взаємодії.

Ибрагимова К.О.

Дефиниция понятия социальное взаимодействие, ее виды и основные теории

В статье проведен анализ исследований зарубежных и отечественных авторов. Зафиксирована необходимость социального взаимодействия, определены ее специфика, виды, отмечены профессионально важные аспекты межличностного общения. Описана характеристика социальных правил в обществе, необходимость во взаимном понимании, развитие коммуникативных умений, как фактор расширения требований к специалистам. Отмечены перспективы относительно последующего усовершенствования профессиональной подготовки на почве улучшения основных навыков социального взаимодействия в коллективе.

Ключевые слова: профессиональное образование, социальное взаимодействие, специфика коммуникативных навыков, особенности подготовки к социальному взаимодействию.

K. Ibragimova

Definitions Concept of Social Interaction, its Types and Basic Theory

The article highlighted characteristic of social interaction, defined by its specificity and species. Marked professionally important aspects of interpersonal communication, which should be reflected in the training of future specialists. The influence of social rules in society, the need for mutual understanding and the development of communicative skills as a factor in the expansion of requirements to specialists are defined. It is marked the prospects for further improvement of the training on the basis of improving the basic skills of social interaction in a group.

Key words: professional education, social interaction, specific communication skills, peculiarities of the social interaction.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.